

kod Srba o Rusima, prisustvo Rusije i Rusa u svakodnevnom životu Srba, kao i na neke od sličnosti između Srba i Rusa. Takođe, govoreno je o Srbima kao „malom narodu, sa mentalitetom velikoga“, što je po mišljenju autora odlika koja je nekad Srbima donosila velike pobjede, a nekada onemogućavala pravilnu procenu sopstvene snage i čekanje pogodnijeg trenutka za realizaciju planova.

Oslanjajući se na širok krug relevantne literature (istoriografske, politološke, sociološke, etnološke, memoarske...) autor je pružio originalno viđenje i pogled na istoriju srpske državnosti u 20. veku. Često je sučeljavanje različitih stavova i polemika sa određenim stavovima i mišljenjima. Posmatranje događaja i procesa u okviru šireg konteksta, stalna poređenja i težnja ka pravilnijem paralela sa susednim državama, drugim istočnoevropskim zemljama, postsovjetskim republikama ili primerima iz ruske/sovjetske istorije su još jedna od odlika autorovog stila. Uočljiva je težnja ka uopštavanju, izvlačenju „zajedničkog“ u određenim pojavama, traženju odstupanja i nijansiranom posmatranju. Za razliku od nekih stranih istoričara autor, da pomenemo samo neke od stvari, ne govori o Jugoslaviji kao „tamnici naroda“ u kojoj su Srbi ugnjetavali ostale, uviđa propagandne zloupotrebe termina „Velika Srbija“ u toku 90-ih, bombardovanje Srbije 1999. naziva „NATO agresijom“, a ne koristi recimo termin „(humanitarna) intervencija“. Autor ne beži od razmatranja procesa koji još uvek traju, događaja u odnosu na koje ne postoji uobičajena „istorijska distanca“ i dovodi svoje izlaganje do sadašnjeg trenutka (odnosno vremena objavljivanja – 2012), što knjigu čini dodatno aktuelnom. K. V. Nikiforov je kritičan i prema pojedinim aspektima politike Rusije, tako, na primer, on govori o „infantilizmu ruske spoljne politike“ 90-ih (160), ili se kritički odnosi prema zvaničnom objašnjenju o povlačenju ruskih trupa sa Kosova i Metohije, naročito imajući u vidu događaje iz marta 2004. godine (164). Stil kojim je knjiga napisana je lako čitljiv, a tekst je bogat nizom ilustrativnih i interesantnih zapažanja, što knjigu čini pristupačnom širem krugu čitalaca.

Momir Ninković

Momčilo Pavlović, VIDOVDANSKI ATENTAT U SARAJEVU 1914. GODINE, SEĆANJA, Institut za savremenu istoriju, Vojni arhiv, Društvo istoričara Srbije, VAF group, Beograd 2015, 200

Prošle godine, na stogodišnjicu izbijanja Prvog svetskog rata, ponovo je obnovljena dilema ko je kriv za početak do tada najvećeg rata u svetskoj istoriji. Novi rat iz 1990-ih koji se odigrao na teritoriji Bosne, sa Srbima kao jednim od glavnih aktera, učinio je da stare propagandne naslage ponovo budu usmerene na nova čitanja istorijskih događaja sa početka 20. veka. Ponovo je aktuelizovana stara školska dilema: šta je povod, a šta je uzrok Velikog rata? Da li je atentat koji je izvršio Gavrilo Princip imao veću težinu od svih drugih nesporazuma u Evropi, posle kojeg se zavrtilo kolo Velikog rata?

U analizama i komentarima početka Svetskog rata u proteklih sto godina gotovo da je postignut konsenzus o tome da je ubistvo Franca Ferdinanda imalo direktnu vezu sa izbijanjem rata. Svih 100 godina, međutim, raspravlja se o tome ko je odgovoran za to ubistvo i za potonji rat – do tada neviđenih razmera. Da li je Srbija bila nevinna žrtva austrougarske agresije? Ili je planirala, ili bar znala da će u Sarajevu biti izvršen atentat? Za vreme postojanja obe Jugoslavije, njeni naučnici su negirali nemačke i austrijske tvrdnje da je Srbija odgovorna za atentat i rat koji je usledio. Raspad Jugoslavije i novi rat tokom 1990-ih polarizovao je viđenja. U javnosti bivših jugoslovenskih republika i govoru njihovih predstavnika obnovljene su stare propagandne dileme i optužbe na račun Srbije.

Šta je na srpskoj istoriografiji da čini? Jedino što može: da novim zanatskim domecima objašnjava ovaj događaj i njegovu kompleksnost. Ali i na način koji je prikladan savremenom čitaocu, koji nema mnogo vremena i navike da sedi satima i analizira komplikovane istorijske činjenice. Na ovaj način je postupio i dr Momčilo Pavlović, ponudivši srpskoj javnosti novo delo na ovu temu.

Knjiga *Vidovdanski atentat u Sarajevu 1914. godine* daje upečatljivu vizuelnu sliku

događaja koji su prethodili atentatu na Franca Ferdinanda, kao i onih koji su usledili. Posle zanatski dobrog uvoda koji čitaocu pruža gotovo sve relevantne informacije o ovom događaju, na preko 150 fotografija otvara se pred čitaocem dramatičan i po našu državu i narod sudbonosan događaj – Sarajevski atentat.

Listajući ovaj album u Vojnom arhivu pre dve godine bili smo fascinirani njegovim sadržajem i svesni njegovog značaja. A taj osećaj su delili i direktor Arhiva pukovnik Sekulović, koji je ovaj dragoceni album izneo pred istraživače i dr Pavlović, koji je priredio album za javnost.

Držeći ovaj album u ruci, prvi put smo stekli sliku same Ferdinandove posete: voza kojim je doputovao u Sarajevo, hotelske sobe gde je odseo, vojnih manevara koje je posetio. Na fotografijama se odlično uočavaju atmosfera posete, visoki dostojnici koji su dočekali Ferdinanda, izgled austrougarske vojske neposredno pred rat. Potom sledi deset fotografija koje ilustruju Ferdinandovu posetu Sarajevu na Vidovdan, kretanje po gradu, sam atentat. One su najdramatičnije i najznačajnije, jer stičemo vizuelnu predstavu tog sudbonosnog dana.

Poseta prestolonaslednika Franca Ferdinanda je bila zamišljena kao ambiciozna demonstracija odnosa Beča prema Bosni i Hercegovini. Uočava se, ipak, da je datum posete samom Sarajevu prilično nepažljivo izabran. Bio je to Vidovdan – dan koji je za Srbe imao posebnu istorijsku težinu.

Niz slučajnosti pogodio je uspehu atentata. Iako je bila epoha atentata, iako je bila poseta teritoriji gde deo stanovništva nije bio naklonjen režimu, mere bezbednosti tokom prestolonaslednikove posete gotovo da nisu postojale. Posle prvog napada bombom, u kome je bilo žrtava, poseta nije prekinuta niti je zaštićena ličnost prestolonaslednika. Naprotiv, auto otvorenog krova sa Ferdinandom i njegovom suprugom se kreće istom rutom nazad. Na fotografijama vidimo kako se Ferdinand oprašta sa predstavnicima lokalnih vlasti u Sarajevu i kako auto kreće ulicama. Jedna fotografija je snimljena neposredno pred atentat, kada automobil sa Ferdinandom i njegovom sup-

rugom prilazi mestu gde je stajao Gavrilo Princip.

Protokol očigledno nije bio na dovoljnoj visini u odnosu na opasnost koja je lebdela nad ovom posetom. Vozačeva kobna greška, pogrešno skretanje u ulicu desno od keja pored Miljacke, dovela je do nove zabune i zaustavljanja. Ovaj sudbonosni trenutak koristi Gavrilo Princip, koji se tu slučajno zatekao i sa dva pucnja iz pištolja ubija prestolonaslednika i njegovu suprugu. Na fotografijama pratimo metež koji je nastao na ulici, kao i prve vesti koje su poslate u Beč iz sarajevske policije da je prestolonaslednik ubijen.

Potom slede fotografije koje pokazuju talas nasilja i rušilaštva nad svim onim što je u sarajevskoj čaršiji prepoznato kao srpsko. Radnje čiji su vlasnici bili Srbi demolirane su, a njihova imovina pobacana na ulice. Fotografije svedoče i o talasu nasilja koje je austrougarska država i vojska sprovela na području Bosne i Hercegovine gde su živeli Srbi. Scene odmazdi i državnog zločina ostavljaju čitaoca bez daha. Pored toga što nam ilustruje izgled mladobosanaca, album pruža svedočenje o tome kako su kasnije tokom rata austrougarske vlasti obeležile mesto atentata postavljanjem spomenika, odnosno kako su posleratne vlasti Kraljevine SHS organizovale prenos posmrtnih ostataka Gavrila Principa i drugova u Sarajevo.

U današnje vreme kada savremeni čitalac prosto zahteva slikovni doživljaj moderne istorije, knjiga (album) *Vidovdanski atentat u Sarajevu 1914. godine, Sećanja* ima vrhunsku vrednost u dočaravanju svega onog sudbonosnog što se desilo na Vidovdan 1914. Sigurni smo da čitalac koji samo i prelista album neće moći da ostane neudrman emocijama ovog prelomnog istorijskog događaja. To je verovatno i najveća vrednost nove knjige dr Momčila Pavlovića.

Bojan B. Dimitrijević